

Галина Юзьків, пошукувач (Київ)

ББК 83.3 (4УКР)
УДК 821. 161.2 –31

Художній дискурс любовної лірики

У статті розкрито специфіка любовної лірики у порівнянні з інтимною та еротичною.

Ключові слова: лірика, поезія, любовна лірика, інтимна лірика, еротична лірика, лібідо, петраркізм.

The article disclosed specifics of love lyrics in comparison with the intimate and erotic.

Keywords: lyrics, poetry, love poetry, intimate poetry, erotic poetry, libido, petrarkizm.

Дослідники нарікають, що еротична лірика опинилася поза увагою літературознавства й історії літератури. Як не дивно, в аналогічній ситуації опинилася й любовна лірика, хоч без неї неможливо уявити собі поезію від найдавніших часів до сучасності. Здається, що частка такої лірики – щонайбільша в порівнянні з пейзажною, громадянською, філософською, релігійною тощо.

На сьогодні досить обґрунтовано сутність родових, видових і жанрових явищ письменства, зокрема місце лірики як найсуб'єктивнішого родового поняття в літературі, як «способу естетичного переживання світу митцем» [Забужко 1986: 34, 37]. Вона досягає своєї мети, коли не описує або декларує думки і почуття, а показує їх, залучаючи до процесу вираження всі компоненти вірша – ритм, метафори, символи, стилістичні фігури, звукопис і т. д. [Шаховский 1963: 106]. Завдяки цьому виникає напруга інтимності, задушевності, щирості, розкривається безмежжя людського буття в його розвитку [Иванисенко 1962: 26].

Слід відрізнити поняття «лірика» від поняття «поезія». Другий термін означає «артистично-словесну творчість, відмінне від прози ритмічно організоване мовлення, що постає на основі конкретно-історичної версифікаційної системи, відзначається особливим образним ладом, тропеїчним насиченням» [Літературознавча енциклопедія 1997: 231]. Натомість лірика, як епіка й драма, зберігає за собою родову властивість, пов'язану з

видовими і жанровими формами, спрямованими на «змалювання душевного життя як загального» [Гинзбург 1974: 7]. Її часто розглядають у таких жанрових утвореннях, як пейзажна, громадянська, інтимна, медитативна, релігійна, філософська, рольова, сповідальна, рефлексійна тощо. Вона має свої жанри (балада, ода, елегія і т. п.) та жанроформи, наприклад, сонет, ронделі, газель, хайку тощо.

Ліриці, на відміну від епосу, властива багатозначна семантика, схильність до образного ущільнення, відсутність логічних схем. Змальована подія відбувається безпосередньо в душі поета, тому має індивідуальне значення, розгортає ліричну фабулу. Лірика не так зображає, як *виражає*, вихоплює певну мить переживання, подає через поетичне висловлення сконцентровану онтологічну картину, охоплює неохоплене [Гачев 2008: 130].

Лірична композиція підвладна сплескові почуттів, вибудовуючи місток між «найсуб'єктивнішим» світом авторського досвіду й метафізичними універсальними, в яких закріплено національний і вселюдський досвід. Свого часу Ф. Шлегель доводив, що лірика «завжди відтворює лише сам по собі визначений стан, наприклад, порив здивування, спалах гніву, болю, радості і т.д., – щось ціле, що не є власне цілим. Тут потрібне чуття єдності» [Шлегель 1983: 62].

Поет, пишучи про себе, інтерпретує власні переживання і думки, подає їх у сконцентрованому формулюванні читачам, які впізнають у його текстах себе. Розглядаючи співвідношення конкретно-особистісного та загального в ліриці, Я та *іншого*, завжди слід враховувати ідіографічний принцип, що не вкладається у звичайну типологію, адже настанова «для себе» постає у висловленні «для всіх» [Сильман 1977: 6, 7]. Таким чином утверджується життєподібність неоднорідної лірики, в якій спостерігаються «панівна думка, виявляючи роботу розуму, тісно злита з поривами серця. Нарешті, почуття, думки постають у чистому вигляді» [Гринберг 1955: 8].

Останнім часом дещо применшилась активність наукового аналізу лірики (частково – Тетяна Бовсунівська), на відміну від епосу (Ніна Бернадська, Нонна Копистянська) й драматургії (Олена Бондарева, Мар'яна Шаповал). Але й тут літературознавці обирають собі лише її окремі жанрові утворення, насамперед

пейзажну і філософську лірику (Елеонора Соловей, І. Козлик, О. Домашенко).

Продуктивний варіант розуміння специфіки любовної лірики пропонує Олеся Мудрак, розглядаючи її у співвідношенні з інтимною та еротичною. Коли інтимна лірика «охоплює душевні взаємини не лише між закоханими, а й між батьками й дітьми, братами й сестрами, родичами, друзями», еротична стосується насамперед «тілесної екзистенції», то любовна «відображає настрої закоханих, еволюцію сердечних переживань від перших захоплень та ідеалізацій, злетів до розчарувань, ревнощів, зради, часто переходить від безпосередніх рефлексій до усвідомлення універсального сенсу любові в людському житті» [Мудрак 2010: 22, 23].

На жаль, дослідниця лише зазначила таку відмінність між жанровими різновидами лірики, але не проаналізувала її. Вона притаманна творчості майже кожного поета, що можна розглянути на прикладі доробку І. Драча. Його вірш «Дівич-сніги» сконцентрований на метафорі ідеалізованої жінки, уподібненої до чистого снігу: «Це цілий світ поширив береги / Цією цнотою, цим дивовижням неба – / Твоїй душі так ж у нім потреба!». Платонічні переживання сягають вищого рівня, тому ліричний герой, приголомшений жіночою чистотою («Я жити так боюсь в чистописанні, / Я стишую свій крок, бо кожен крок – // останній!»), не може її порушити, примушує себе до етично вишуканого такту: «Як треба часто йти – не збитися б з ноги, / Такі незаймані, такі дівич-сніги...». Схожі, вишукано сублімовані твори часто трапляються в доробку поета, як у стилізованих під фольклор «Баладі про двох лебедів» або «Баладі про мою дівчину».

Разом з тим він звертається і до можливостей еротичної лірики. Розкута лібідозна стихія спостерігається в таких відвертих рядках: «Степів розкішне різнотрав'я / І твій одкинтий берет, / Коли тебе на сніні брав я, / Як бранку лютий скіф бере...». Вона властива й іншим віршам І. Драча, наприклад, розгортається у верлібрі «Єдина з моїх фантазій...», висвітлюючи драму закоханих, зумовлену їхніми різними віковими етапами життя. Здається поет пережив той етап, коли критика застерегла, що його «інтелектуально-сексуальний демонізм не сповняє своїх обіцянок: демонізм цей має переважно декларативно-епітетний характер»

[Дзюба 1991: 30]. Розуміючи штучність протиставлення обох жанрових різновидів лірики або їх ототожнення, І. Драч шукає гармонії між відверто лібідозними і відверто сублімованими полюсами любовної лірики, як у вірші «Жінка і море»: «Чиста йшла / юна йшла – наполохана / Нині не вмію ходити на пальчиках / Торкається сонце правого плеча / Грішна йду / невітна йду – наполохана»

Серед творів І. Драча трапляються поезії, охоплені щирим синівським почуттям до батьків («Сни матері у місті», «Над могилою батька»), до батьківщини («Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях»), які справді можна віднести до інтимної лірики. Тому не може бути її еротичного «родового різновиду» [Ткаченко 2000: 18], а такі поезії, як «Балада про двох коней», «Орлина балада», «Балада про острів Антораж» тощо належать до еротичної лірики.

З огляду на таку творчу практику поетів, ще достатньо не осмислену теорією літератури, немає рації представляти любовну лірику як інтимну, що відбилося на хрестоматії-посібнику «Українська інтимна лірика 20-30-х років ХХ століття» (2006) Ірини Каменської. Усвідомлення потреби термінологічного розмежування любовної та інтимної лірики сприятиме уникненню термінологічної плутанини, коли, наприклад, на одній сторінці одне поняття використовується замість іншого і навпаки, як у виданні «Лірика кохання Ліни Костенко: спроба осягнення» Світлани Барабаш [Барабаш 2003: 75].

Найтісніше між собою пов'язані любовна й еротична лірики, символізовані давньогрецькими богинями – Афродітою Уранією (небесна) й Афродітою Пандемос (земна, «тварна»). Їх об'єднує Ерос, але розводить або до платонізму, тобто чистих душевних переживань, безпосереднього пізнання світотворчої ідеї, що обстоював Платон, або до тілесності, часто ототожнюваної із сексом, що зумовило розмежування душі і тіла. На цій підставі виникла платонічна лірика, характерна «erotичним ідеалізмом», «ідеалізацією коханої жінки або чоловіка, чистих почуттів, невіддільних від милування, насолоди від споглядання краси, а також страждання, усвідомлення драми душевного світу, протистояння життя і смерті» [Літературознавча енциклопедія 1997: 27].

Таким чином сформувався культ Прекрасної дами провансальських трубадурів, лірика суфіїв, петраркізм з ознаками «амор селесте» (шляхетна любов) на протигагу «амор профано» (профанна любов), асоційованому з еротичною лірикою, яка у порівнянні з платонічною, «благородною», перебувала у напіввизнаному стані, витискала в евфемізми.

Вихід з такої ситуації Олеся Мудрак вбачає не в літературознавчих концепціях, а в теорії психоаналізу, що дозволяє зіставляти, а не протиставляти еротичну й любовну лірики: «Коли перша містить у собі високу сконцентрованість лібідо, виражену в естетизованих формах тропів, то друга – заглиблена у семантику натяків-символів, передану через витончені естетичні категорії, зокрема прекрасного, сягаючи крайнощів у платонічній ліриці, в якій надано виняткові переваги душевним переживанням, відмежованим від тілесних» [Мудрак 2010]. Тобто любовна лірика характеризується високим рівнем сублимації, що характерно для творів від Тараса Шевченка до Ліни Костенко, створює сприятливі умови для культивування петраркізму у творчості В.Сосюри., М.Вінграновського, В.Симоненка. Його тривале існування засвідчує невичерпність внутрішніх зображально-виражальних можливостей, здатних проявитися у творчості будь-якого поета, іноді поряд з еротичною та інтимною лірикою.

Еволюція лірики українських поетів переконує, що вона в переважній більшості була платонічною. Чимало авторів переосмислювали традицію куртуазної культури. Цікаво, що деякі з них, апелюючи до високих почуттів, знаходили альтернативу стильовій константі петраркізму, наприклад, П.Тичина чи Т.Осьмачка. Лише поодинокі поети намагалися урізноманітнити поезію використанням поетики еротичної лірики. Траплялися випадки, коли відбувався синтез любовної лірики з громадянською, як у доробку Є.Маланюка або В.Сосюри.

Література: *Барабаш 2003:* Барабаш Світлана. Лірика кохання Ліни Костенко: спроба осягнення / Світлана Барабаш. – Кіровоград: Тов «Айлант», 2003. – 83 с.; *Гачев 2008:* Гачев Г. Д. Содержание художественной формы. Эпос. Лирика. Театр. / Г. Д. Гачев. – М.: Из-тво Московского университета «Фемина», 2008. – 288 с.; *Гинзбург 1974:* Гинзбург Л. Я. О лирике / Гинзбург Л. Я. – М.: Сов. писатель, 1974. –

407с.; *Гринберг 1955*: Гринберг И. Лирическая поэзия [Критический очерк] / И. Гринберг. – М.: Сов. писатель. – 1955. – 228 с.; *Дзюба 1991*: Дзюба І. «Секс», «секс» – і трохи «антисексу»: (Жіночий ідеал в поезії) / І. Дзюба // Слово і Час. – 1991. – №8. – С.30.; *Забужко 1986*: Забужко Оксана. Ліричне як спосіб художнього моделювання дійсності. / Оксана Забужко // Радянське літературознавство. – 1986. – №6. – С. 33 – 41.; *Иванисенко 1962*: Иванисенко В. Поэзия, жизнь, человек. О лирике / В. Иванисенко // М.: Сов. писатель, 1962. – 227 с.; *Літературознавча енциклопедія 1997*: Літературознавча енциклопедія: У 2 т. [автор-укладач Ковалів Ю. І.] / Літературознавча енциклопедія. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – Т.1. – 607 с.; *Мудрак 2010*: Мудрак О. В. Українська еротична лірика: жанрова специфіка та ідіостилі: дис. ... канд. філол. наук / Мудрак О. В. – К., 2010. –176 с.; *Сильман 1977*: Сильман Т. И. Заметки о лирике. / Т. И. Сильман. – Л.: Сов. писатель. Ленингр. отд. – 1977. – 223 с.; *Ткаченко 2000*: Ткаченко А. Иван Драч: Поет. Кінодраматург. Політик. – К.: В-во «Бібліотека українця», 2000. – С.18.; *Шаховский 1963*: Шаховский С. Лирика и лирики. О мастерстве украинской современной лирики / С. Шаховский. – М.: Сов. писатель. – 1963. – 371 с.; *Шлегель 1983*: Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика: В 2 т. / Ф. Шлегель. – М.: Искусство, 1983. – Т.2. – 480 с.

В статъе раскрыта специфика любовной лирики в сравнении с интимной и эротической.

Ключевые слова: *лирика, поэзия, любовная лирика, интимная лирика, эротическая лирика, либидо, петраркизм.*